

ЭКОНОМИКА — АМЫДЫРАЛДЫҢ ҮНДЕЗИНИ НААДЫМГА, РЕСПУБЛИКА ХҮНҮНГЕ УТКУШТУР

Республиканын ниитилел-политиктиг солуну

ШЫН

Солун 1996 чылдың август 31-де үнүп эгелээн.

№ 98 (15783) ♦ 1996 чылдын июль 27, суббота

Ат салган шагы 21.00. † Салаар өрттө 600 рубль.

Президентиниң ажыл-албаны

ШИИТПИРЛЕТТИНИП ТУРАР

Тыва Республиканың Президентизи Ш. Д. Ооржак Москвага ажыл-албан кылып чораш, дүүн өд чынып келген. Кызматташтык аяктарына Чазаның Президентизи, Президентиниң болгаш Чазактын Администрацияны ууртукчулары база журналистер Президентизи уткуп алган.

Татарстаннын арттыр алганы трансферти болур, ону эгидер, акшыны тывар дугайында резолюцияда ат салдыган.

бис деп бодал тур мен. Москвага чоруп турган, республиканың экономиказынга, социал адырынга хамаарышкан еске-да айтырылганын шийтирлериниң Ш. Д. Ооржак журналистерге чугаалап берген. Тываның келээ азыл-агайынга делгемке, дуза көргүзөр албан черлеринге барып, бо талаа биле элзон айтырылганын шийтирлериниң алган. Дүктүн дотация акшазын алдырып дугуржуп алган. Сиген болгаш тарва ажаар техникаларга артык кесектер салып алдырып чырылгандар 500 миллион рубльди алдырып дугурушкан, документизинге ат салыр. Келээ ажил-агайга хамаарышкан еске-да чугула айтырылганын шийтирлериниң сайыт С. Х. Монгуш Москвага ажилдап турар.

Республика солунарының, телевидениниң, радионун журналистери Москвага ажыл-албан кылып Чазаның Президентизи дугайында чугаалап бөрүн Шериг-оол Динжикивичтен дилээ.

Капитал салымшыккында дугайында ийги резолюцияда Россияны Чазак туду-журларга өрөзи 20 миллиард рубльди эгидер, Тывага бээр болган.

Москвага ажилдап турган, республиканың экономиказынга, социал адырынга хамаарышкан еске-да айтырылганын шийтирлериниң Ш. Д. Ооржак журналистерге чугаалап берген. Тываның келээ азыл-агайынга делгемке, дуза көргүзөр албан черлеринге барып, бо талаа биле элзон айтырылганын шийтирлериниң алган. Дүктүн дотация акшазын алдырып дугуружуп алган. Сиген болгаш тарва ажаар техникаларга артык кесектер салып алдырып чырылгандар 500 миллион рубльди алдырып дугурушкан, документизинге ат салыр. Келээ ажил-агайга хамаарышкан еске-да чугула айтырылганын шийтирлериниң сайыт С. Х. Монгуш Москвага ажилдап турар.

Баштай бюджет дугайында байдал канык болуп турарын ол таныштырган. Россия Федерациязынын Чазаның Даргазы В. С. Черномырдин-биле ужурашкан, республиканың экономиказында, социал адырында байдалды, бюджет, акша-копек айтырымы эине бергелеп турарын чугаалап берген. Виктор Степанович бистин байдалдымын бергелеп акши билди алган деп, ол чугаалап В. С. Черномырдин-биле ужуражырын муруну чарымында А. А. Мельников болгаш еске-чаа сайыттар Россия Федерациязынын субъектилер-биле ажилдап делегацияларын Чазакка Сан министерствозунга ууртук ажилды кылып, бистин республиканын байдалына хамаарыштыр ханы, бүгү талаагы анализти кылган бис деп чугаазын Президент

уламчылаан. Бо кылган ажилды түнеленине В. С. Черномырдин ийи чугула документте резолюция салган. Бирги резолюцияны бюджет талаа-биле документте салган. Ынаа 184 миллиард рубль чөли хевирин алган акшаны делгир эгидер. Тываның октябрь 1-ге чедир сонгаарлаткан Бо болза биске трансферт алырынга таарымчалык болуп турар.

Москвага ажилдап турган, республиканың экономиказынга, социал адырынга хамаарышкан еске-да айтырылганын шийтирлериниң Ш. Д. Ооржак журналистерге чугаалап берген. Тываның келээ азыл-агайынга делгемке, дуза көргүзөр албан черлеринге барып, бо талаа биле элзон айтырылганын шийтирлериниң алган. Дүктүн дотация акшазын алдырып дугуружуп алган. Сиген болгаш тарва ажаар техникаларга артык кесектер салып алдырып чырылгандар 500 миллион рубльди алдырып дугурушкан, документизинге ат салыр. Келээ ажил-агайга хамаарышкан еске-да чугула айтырылганын шийтирлериниң сайыт С. Х. Монгуш Москвага ажилдап турар.

Ийги резолюцияда Россия Федерациязынын регионалынга делгемке көргүзөр дугайында Чазак докталаына коюкчу үеде ат салынып алышкан. Бо талаа биле В. Н. Ельцинниң докталаымын тегелгиле чедир келгиле, Оон иштинде Тыва Республика кылып, бистин бээр 200 миллиард рубль бээр. Оон адынга 91 миллиард рубль база бар. Ол дээр

Келин дөмөлөткөн бээр ажил-копек алымын айтырып чорумчалык шийтирлеттирериниң ар

Россияга бюджет талаа-биле байдал кончуп нарын болгаш берге болуп турарын Президент амилгелээ. Бир эвес келин негелде бо акша чедир келин болза, 300 миллиард рубль хире өрөстий чартык чамдыктын төлөр аргалык болуп бис. Ынаагы шаднын төлөр, кышка белеккол ажилдарын чорудар.

Республикада болуушкуннар, фактылар

МОНГУН-ТАЙГА. Кожууна «Мөгөн-Вурен» совхоз тургустунгаында бээр 30 чылдын чоокта чаа демделгелээ. Совхозтун директору Ош-ку-Саар Аракчиева Ооржак Юбилей хүнүнө спешиаляк терини болгаш бүгү чорун өнөөдөлгө алган. Мөгөн-Вурен багына, Шөгетейде оркунтары болгаш урелден көвүргүлери септел-селен. Малчынын колданырына кой кыргалаанын организа-бастаан кыргалап чүктү салды-сайгарар чер тыйпай барган, өг-бүле бүрүзүнге дүк салып, ак энечектерин дөмөлөткөн, өрөгелерин ширек, олуктар таараанын организаастаан. Массалар аналгалаар чорукту хоран Анжыктары ажилга хаара турар, оларын айтырышан дугурушкан.

БАЙ-ТАЛ. Таны. Тыва республиканын 75 баауук кожунунун 55 чылдыгы турсаактып, чартык чылдын түнелени үндүрүп, мунарчыларын илереткен. Кожунунун 22 мунарчызын Хүндүлөл бижикир биле демделгелээ. Эгиз көргүзүлдери дээр «Бай-Тал» совхозтан Анна Узэр-оол «Урал» мотоцикл-биле, аскелерини мотоцикл хевис алычым аймаа чийекти бараннар-биле шийинан. Мунарчылар-биле шийинан-мактаанын 40 млн. рубльди чырылган. Кожунунун совхоз бүрүзүнге ылыг маевкалар артык спортчу маргылаалар, культурулгү тышанынга кемчелери болулуан.

Кожуунда кыргалаа доозулган. Акшалаандырышкын чедишенинел мал чуудлааы саадал турар. Ажыл-агыйлар кыштаалаашкына белеккол ажилдаанын баш удуз чугаалажып, мал чедирин келеткелге ателээ.

ВАРЬЫН-ХЕМЧИК. Кожуу ленистеринде өг-бүлени тарва эки үнүп чылар. Тарва шөлдерини ийги сугтаан доокан. Малчынын белеккол чөл 20. де массалык-биле өрөстөн. Бистин корр.

Тес-Хем кожуунда КАЙДА-ДАА ИШ

Кожуун чыгыраазынын коллегия хуралында келээ ажил-агай эрелениниң кол агноному Валерий Далаа иштинин малынга быжык чам суурун тургузарынын талаа-биле белеккол ажилды эзеленини дугайында ажилдап кылган. Бо чылдын ажилдагылар иштинин биле 11500 тонна мал чедир белеккол Мал чедирин белекколге чуртукты чоуну, албан, бүдүрүлге черлерин, организаацияларын кыргыштыр. Июль 20-ден август 20-ге чедир кожуунга мал чедир белеккол шалымчы айны чарлаан.

Уругларын «Сайлык» лыштааныга лагери ажилдап турар. Баштайгы сезонда хей үрүлгөлдү өг-бүлелерин ажил-агай чартык болгаш тол акус үрүлгүлүгү дыйгыларын тышкычтып байдалдарын тургузар дээр бугу-де кемчелерин үзүс өрөгелери кылган ал турар. ТР-нин Өрөдиге яамызы лагериниң ажил-чорудулаазы шуудандырга моральдаа, материалды-даа дузаын көргүзүп турар.

Кожуун школаларын чыл чайгы септелгези ажилдап турарынын биле хандырышкын-биле хандырышкын таваржык олоп турар.

Кожуун тавулга ортуманга капитал септелге негетинин келген Амгы котеларын, чер иштинде хоораларын, солува болза келип кыжын чогуур чылды бердинмес, школары хаар ужуга таваржык апаар деп, өрөгелге кылдынын даргазы Доржу Натас коллегия хуралында демделгелээ, ичинангаш дарык ашалаандырышкын хандырышкын практиктик дуза чедирин коюучунун чыгыраага Т. Д. Донганат негезин Сумулар школаларын септелгезинче, олар чүдүрүп белекколге кичиретип чыгыраарын тус чор чыгырааста таваржык дайныч ДАМБА-ХУУРАК.

ПРЕЗИДЕНТИГЕ БАЙЫР ЧЕДИРГЕН

Россия Федерациязынын Пенсия фондузунун ууртукчуу Барчук, РФ-тин Президентиниң Административиянын ууртукчуу-пун орадакчызы Волков, РФ-тин олар үзүлдөр болгаш энергетика сайыды Шафранин, РФ-тин Федералыг Хуралынын Федерация Чөвүленини Даргазы Стров, Чукотка автономн округтун Дума даргазы Лагутин, Тула чыгыраазынын губернатору Серюгин олар Тыва Республиканың Президентизи Ш. Д. Ооржакка оон

терүтүнгөн хуучу-биле хол-баштыр байыр чедирген болгаш күрөвчени белек кол-бан-хуучулаанын чаа чедиршиктерин, демократтыг реформаларын чөптүгө чайгыш чок бузуреди күзүлгөн.

ПРОКУРАТУРА ЧАРТЫК ЧЫЛДА

Тыва Республиканың прокуратуразы парлала конференцияны эрттирген.

Тыва Республиканың прокуратура Анатолий Дамба-Хуурак прокуратураның бичикти бирги чартында ажил-чорудулаазынын түнелдерин дугайында солунарының, телевидениниң, радионун журналистерине чугаалап берген. Прокуратураның ажилдакчылары эртек айларада боттарынын ажил-чорудулаазынын ажилкы бедеринче, ылангы койууларынын күсүлденини хайбарлыгыче кол кичиретип салган. Оон түнелени кылдыган ажилдарын прокурор таныштырган.

Парлала конференциянын киркиччилери—журналистер сонуургаан айтырылганын прокуратураның ажилдакчыларыга салган, олар чогуур харыялааны берген. ТР-нин прокуратуразы бирги чартык чылда кичире ажилдаанын, моон сонгаар каныгы айтырылганын кичиретип салдырып журналистер билеп алган, ону массалык информацийаның чепсектеринче чырылар Таан-оол ХЕРЕК.

ФЕСТИВАЛЬ ЧАЛАП ТУР

Сибирь, Ыраккы Чөөн чук улустарынын спорттун национал хевирдеринге I фестивалы дүүн республика нациясылааның Национал паргында эгелээ.

Фестивалдың Оргкомитетинин даргазы, ТР-нин Чазак Баштыкыны орадакчызы Э. Х. Ооржак судьялар коллегиязынын, командалар төлөөлекчилеринин, журналистеринин мурунга чүве чугаалааш, бо улуг фестивалдың спортчу болгаш организастыг белек денгеле эртерин демделгелээ, улуг өөрүп четтисиникини база бузурели илергелээ.

Фестивалда ам дээрзин-чугаалааш, бо улуг фестивалдың спортчу болгаш организастыг белек денгеле эртерин демделгелээ, улуг өөрүп четтисиникини база бузурели илергелээ.

Фестивалда ам дээрзин-

де Ямал-енец автономн округтун Тыва, Якут (Саха), Хакасия республикалары, Даг-Шерооларынын Тюмен област Салехардын төлөөлери тыва хурашке хакас «Куреске», бурят «Барылтага», ча алырдык, еске-ла хевирлерге маргылааны эгелээ.

Фестивалдың алыч өгүрү-биле байырлыг ажилдакчынын бүгүн эртеринин 10 шакта болур.

Юбилей байырлыгы болгаш Наадымнын хүннеринде кол хемчелерин моон адаана парладывс.

Август 14-те — Тыва Арат Республиканы чарлап тургускан Бүгү-тывааның Тургууучу хуралы 1921 чылдың август 13—16 хүннеринде болуп өрткен. Танды кожуунуң Кочетово (Суг-Бажи) суурна төөгүдү черлерин республиканын ууртулаазынын, кожуунар, Кызыл болгаш Ак-Довурак хоорай чыгыраларынын, хоочуунар болгаш хой-ниити организацияларынын төлөөлекчилеринин кыргалааш-биле артегания 10 шактан эгелеп көөр. Кожуунун болгаш суурну бот-тывыгы уран чүдү артыктеринин концерта болур. Кочетово (Суг-Бажи) — Бай-Хаан — Чедер курорт — Кызыл аразына аныктарынын чик алеттика марафону эгелээр. Хүреш талаа-биле маргылаалар база болур.

Тыва Арат Республиканы чарлаанын 75 чылдыга болгаш Наадым-96-та турсаактан күрөө эрге-чыгыра организанын, хой-ниити болгаш малчынын төлөөлекчилеринин байырлыг хуралы август 14-те кежээниң 18 шакта Кызыл хоорайда В. Кок-оол аттыг хөгжүм-ши театрыга эгелээр. Күрөө шаандаларын ол үеде тысыр болгаш уран чүдү мастерлеринин концерта болур.

Кожуунулар, Кызыл болгаш Ак-Довурак хоорайлар делегациянын санын республиканын оргкомитетинин, а оларын составын (улус ажил-агайындын ян-дандыгы) кожуунун болгаш хоорайлар чыгыралдары толугайлаар. Делегациялар август 14-те 14.00 шакта чедир Кызылга келер. Оларын доктлар, тур чурттаар черлерин кожуунулар, хоорайлар чыгыралдарынын чыгы-биле хандылар. Делегацияларын автортранспортуга, хуу автомашиналарга, байрала хемчелерин хандыларга кыргыштырген еске-да автотранспортта арттарылгелерин оргкомитеттин төлөөлекчи болгаш республиканын ИХЯ-нын КАИ чери тысыр.

Август 15-те — Кызылдын ян-дандыгы бичи районнарында «Ирарка-96» эртегания 8.00 шактан 12.00 шакта чедир болур. Алаа салдыг организациялары, келээ ажил-агай кооперативтери болгаш хуу хаматалар киржир.

9 шактан 10 шакта чедир — Монгуш Баян-Валдыгы ноянын Кызыл хоорайга турсаактан ленир чери сийлөөн дагы байырлап өзуу-биле салыр.

АТЛАНТАЖЕ УЖУПКАН

ТР-нин Чазак Баштыкынын орадакчызы В. С. Шырап болгаш республиканын Күш-культура болгаш спорт талаа-биле күрөө комитетинин даргазы С. Ы. Ооржак АКШ-тын Атланта хоорайда болуп турар 26-ы Олимпиад оюнарында киржип турар Россиянын, сол иштинде Тыванын төлөөлери делгир, оларын хей-аыт кирери-биле ужупкан.

АКШ-че ужураанын бугузуува олар «Шынын» корреспондентинге интервью берген:

Олимпиад оюнарынын 100 чылдында алаа Тыванын төлөөлери бир дууга киржип турары — биске улуг ааскежи-тир. Чечен-оол Монгушту Москвадан ал алгаш, Атлантаже ужултат бис. Ол болууну баштайгы ужура-жышкынын июль 30-ле эгелээр. А Елена Туатичкова чидгемселдин эгелде берген—деп, С. Ы. Ооржак дыныган.

Мен Олимпиад оюнарынын киржикчилерин көөр төрөөн Тывыстың Олимпиадага ир дугаа киржикчилер болгаш «аары» оларын делгир агайы болганын көөр өмүч өмүч. Бо чылдын Тыванын спортчулары элзон чедиринде негелде бооп турарын демгелеп кайы. Ам лаарга Чөөн-Хемчик кожуунун Вайын-Алаак суурга улуг спорт залы ажилгыннар еске-да объектилерин ажилгыннар кийер. Соан Аас (боксер) Мурнуу Көпаян Селда болур делгир чемпионатына киржир, еске беш боксер лаштык чурттагы болуп Европа болгаш делгир чемпионаттаа киржипти дүн чаа дынытты. Аян

АРЫСКАНДА СОЛУН АПАРГАН

Чоокта чаа-ла ыркын, харын-ла шүтүмчүлөөн уштумастаан Арыскан суурун амыдарыла ам солун апарган.

Ынаа чурттап турар анык-чар бот-башкынын киркикен. Олар боттарынын хуралына баштыкы кылдыр Сапалак Доржу (I) отгу Юрйин чарлыг башлашканын биле солтүп алганар. Бо хуучулар олар, чыгар стадионун кылды алган, мыа спорт оюнары организастан турарлар. Од маргылаалары,

он ылангы хол бембүүне улуг наадылгар белин киржин турары сонуурганчы. Нөдө Күлтура багыдынын директору Кыяа Багабанова дугурткан бот-тывыгыр чыгыр солун програмалыг концерт белеккол, чыгыр чер-чуртууларына бараалгатын.

Ольга БЕГЗИ-ХУУРАК.

Эт-кешти оя чип кээр хунерде-даа, Эргем хемия амырлар судалы бооп, Херелдерге чайыналардыр барлаңайып, Кезээ-монге холугу-омак чалгыч чыдар.

Кыштын соогу чыккылама хунерде-даа, Кылааманын кыры орта ойнай бээр мен, Илмын локка дугагы-даа, оожургал чок Кыңгырадыр ырлаң чыдар, ынак хемия.

Авыяк оол откут саарып таалаң дыйнап, Амырлар каагы көргөн, хей-агт ырдым, Судалым дег, ханы тудуш оскен хемия, Чурталгамда — ыткан тодум, ыры-шоорум.

Хосту-мөшөө ырлап баткан кылаң суудан Хоу-шөлдө тара-быда тыңгырап, Ууттунмас эбеникчи хайырап, Уяраңдыг аялга бооп хуула берди.

Биче-оол САТ.

СЕРГЕДИПТЕР

Чаа-Хөлдүн Чели-Тейлен аргезден, Саарлы аккан чалгыраңгы шудураңгы Чашкы шамалай дыйнап оскен, көргөн болган, Сагыкыма аркыс бооп саяни калган.

Кара-Сугун, Ажы-Сугун аржааныга Чууну тура, дозуу ишкен секперар мен, Пашпа, Урбуу хаяынаан сыстын уген Хая-чугун эм-тан кылган, сегин чордум.

Чаа-Хөлдүн бойдуз чапан чараш кызы Чалым чүрөм шаалаанкаң үдөн бээр Ынакшылым, салым-чолу донагыткан Ыдык чери төдү мөшөө утудураңгы.

Көгү-шыгы олбук болган чуртум эргип, Көрүксөним аагын донаар Чаа-Хөлдүн Уяну чурттан буяң-чолдуу чоум, өөрүм, Уян ыры сеткылини сергедиптер.

Мадыр-оол АРТАА.

ЧАРАШ ЧЕДЕР

Чечек, сизген бүргөй берген, Чедештедир чайыналан, Чедер хөлдүн чараш шинин, Чедер— Катпас, чиптес мөңгөжиани!

Сеткылимден ыркысаар мен, Ак-көк дээр алаңышкан, Алдын, мөңгүн чедештеген, Човга чолдуу, буяң болган, Чоргааралым, Чедер колду! Хөлбөндөр чалгыч чыдар—

Мөңгө САТ.

ӨӨДЕЖОКПАЙ

Хөлчөк шөрөк амыяк эр Орта кылган ажалдаа чок Хөлөстөп, чалчатынып Ортун кара эжин көрбөс, Ажылында орай көрбөс, Ашак сүрүп чордун бе?

Аяа-ла бир чучак ышкан Ажак кам чок эдилек чор, Ыргак-сөк дег ылбыр уруг дээр

Раиса ХОВАЛЫГ.

МЕРГЕН ДОМАКТАР

Ыглап чоруурга, сеткыли Яраар, Брлап чоруурга, назыны Уаар, Ыры — сорук хайындар, Ыры — хөөн куларарып, Чалды турда, кичи чараш, Чаа турда, өт чараш, Частаан соода, чөлөш

Частып үнген чечек чараш, Чамыштыг кичинин адыкы кызыл, Чиргалдыг калынын чагы кызыл, Чыварыг ойнуң ояду кызыл, Шынаа черин дилгиңи кызыл.

Келинин чарагы — сеткылинде, Хевастин чарагы — хөөнине, Хептин чарагы — кылганында, Сөстүң чарагы — чеченинде, Келиң чоктан — келжиктесе, Келиң чоктан — жалбактаса, Хөстүн адыкына, Хөстүн келжиктесе, Достаган хем орун доса, Довурактаң, кече бээр сен.

Биче-оол ДЮНДУП, Тес-Хем кожуун, Берт-Дат суур.

Төрөөн чериңер билир силер бе?

ТӨӨГҮЛҮГ АТТАР

Хан-Дээр хем бестин Ты-ванын эл чараш бууларыннын бирээз, Ол бойдуз-биле калкыңкы оонагач чараш: шия, пеш, койган, дят дөш, оон-лаа өскө дүңгөрт-биле шылдыган, Эм-тан, өт-сиге-биле кайгамач байлак.

Хан-Дээр хемия бетия тал-лазында Эшкен-Хөл деп хол бар, Ол хөлдүн дугайында мөз авамын аламы, Ты-ваның алдарыг тоодуларыннын бирээз, ачы Хуруу-оол Сагы-Хунаевич Монгуш мен таптыр-ла 16—17 хардыг тур-мада, тайга артычыне элдер-тип, айнаарыны бөгү чамы-тарыл өрөдип, орук-чирек-тин уг-шын, тайга-сыңар-нын, хемнер-хөлдөрин ат-сырпын мөшөө төгүгү чугаалан берип чоромын ам-лаа ут-паан мен, Эшкен-Хөлдүн алы-нын тыялгышынын дуга-ында кыргыз-амамын мун-газын мөчкүчүлүдуга тапшы-тып көрөйүн.

Шаг-шаанла ол хөлдүн кы-дыны алаач калы ошкүдү, ийи уругууду анык калай чурттан чороманар. Олар хөлдүн ыдыгы чарычыче кел-жип көрбөз улаус чүрө-дүр, Бир чайын ашак чулуктар.

Биле сал кылаң алган дээр, Саарлы кырыга чалгыч чыгып алаң, хөлдө көргөн буур-булак, сөкөн-ыйтык атын чып амакың берген, Ол салың хөд кырыга эжин өөрөң-лаа берген, Ыш, май чок ол хөлдүн кыдыныга-ла чурттан чороманар, Бир-де чайын ашак-калайың каш ишын хайыракаң баамы каар-кан, а суйай кара инээ чет-тирбейн десе бергенин көр-сөң, Эртенде ашак ишэн дилээш, тыптайн кел-гип, оң кай-лаа холдуң ол-боу тегерип кылаштакыш-лаа тыпшанар, База-ла хайы-ракаңа бастырган-дыр ден кыраан кызыр, Ашак-ка-лайын ийи уруу каш ошкү-дөрдүн каларын чоруп ла тур-ганар В р чил-эткеңде, ку-зун, кара инээ бызаа элтерип алган бо келген, Буураң хайыккан төрүң алаң бол-ган, Элекке келген-де төрүң баар, салгырбас-лаа, бызаа-ың-лаа туттурбас, кара инээ-че кире кадай бээр мындаг болган, Уругтары авамынга мында деп чугаалаңар-дыр: «Бо эзимин Кара-Ишек деп алаң-лаар-дыр, кара инээсө ынаар баамы кире бээр, хор-

ХУУЛГААЗЫН ӨӨКТЕР

Сөөлгү үдө — Шурумаанын ашаа ээрий бергенде, хөйлөк өөктери арттырбас чачылы тынты берген.

Бир-ле катан Шурумаа су-муда чурттан турар болган, хоорайже автобуска олурун-каш, ында дүмбөзүңгө ууку-ражаар болган, Чазактын «са-ралла» манпа олурда улаар эвес, чедер теринге челип келген, Дүмбөзүңгө-биле уку-ражып, чорук-хөзөнө буку-руп алган, Автобус манаар чеге келген, дедир манаар биедин салып алган, Шуру-маа шагынче дораан көргөн, Ам-лаа үе бар, Салыгарже манпаңкан, Бир салгыра кир-ип келдире-бээр өөктеринг «Осаса» деп япон фирма-нын бежен мун акча өртек-

тиг хөйлөңи турган, Ава ки-жи ынадыг, ажы-толун болап чоруур, алган ашаан база утпас, Улаус көрбөс чеге барган, акша хавыда хер-тегиин түшүп көргөн, Уругтарыңга хлөб салып бөзүңдөңгө аңгыла, акшазы артыкшылыг болган, Шуру-маа япон хөйлөңи салып ал-ган, Өөрүңкүдүг өнгө челип келген:

— Уруглар азамы, эртен экилдериңе чаа хөйлөң са-дып калдым, Келип алыр си-лер — деп, Шурумаа чорга-рал-биле чугаалып төндүргөн, Эртенде Шурумаанын ашаа чаа хөйлөңи келип-ке, акылдыне далажыккан, Кежээликте «ээнгиз» дия-лай берген, бажыңымын эр-

гиния артап кирип келген: — Кадай огул Өөр-оол шы-даар, Кам өөктерде чүү боор, Шурумаа кадайым чок эвес, шунтузуң четчелеп илип бээр дөш, теңдирбашаң, хөзөөң өрү көдүргөш, ийи толу-биле хөйлөңиң өөктерин үзе тыр-тып балдырыккан, Эзирки аман чүү билдир, Хуулгаа-зың өөктер ала-чайгаар бот-тары чештипе берген.

Эртен, дая бажында, бажы бузук Өөр-оолга дүүңгү чаа хөйлөңиң өөктери сагы-жыга кирип келген, Арай боорда, элеч-теңдин туруп келген:

— Азамы, акылче чоруй-тайп, хөйлөңи өөктерин оң-чалап бөй — деп, Өөр-оол кайдымыга чашпаалаан.

— Хөйлөңиң илиңер-биле ба-зын калдым, Келип ал — дээрге, Өөр-оолдуң эле ка-

рактары хөйлөңиң өөктери-нин будун болгыныга кезек када бузуревез, Бажымын аары чыдап, ээрийн бевиз сөргөй берген.

Шурумаа бодалган, Ам аи-ша чыып алган, ашамаң хуулгаамың өөктеринг чүрүр, костюм салып бээр мен деп шиятырарез, Ол-ла хөзөөр Өөр-оолдуң ээрийңге багай чачылы чыткен дийар.

БАШТАЙГЫ ОЛЧА

Багай-оолга эки чачыл тыптып келген, Ол дымта-рып хувише балыкчы эште-рин эдерер аларган, Оол на-дыбы будуу шитине өөрүп турган, Чүгө дээрге алаа ара-га-биле ошкүткөч бээр, Багай-оол туттунмас-лаа болза, Багай-оол аалыңче курак кел-бес, Балыкчылар оозааңи деге удекир чачылдыг.

Эжикчилер болчашкан дег, дээрин хилдирбес кир чок асы хуиде, чөмчө балыктаар аас-кежиктиг болган, Багай-оол удуз бекк хая кырың-дан сырткының сугуң арым айың-биле оожум салда-рып эгелдеш, Хөпертеп коң-чуг удуз балык туттуна бер-ген, Быктыңче кичи шаңчы-кан дег, канчаар ол ийи, бединавоң у-бу-биле шедер өй-тө, балык чырылгеш, хая баарына элзегиниң эрвике көзү дүңкөн, Өөрөө болу халаан балыкче шурый бер-ген, Багай-оол бидбөөс, Моорай берген, Мишиң көр-те балык-биле иелзэн удуз-

Көк-оол САЛЧАК, Башкы, Төзүл суур.

«Тузучушкунарга тилде-гени челип алыр чеге чик болулар, а ол тилдегенин үр-түңшөйүн деп аңгылаары дыка нарын» — деп, шаңда-кы бир шериг началыңи чугаалаан, Оол ады ким ир-ги? ...

«Сенгилен» чечен чогаал каттыжымыкыны бо чылын 10 чыл болур, Оон үздэгил-дегенин тургустунарыңа болган чогаалдыкы ажыл-чорудулгаына улуз дегим-чени ТР-нын Кургане шаңа-лынын лауреады, чогаалчы Александр Даржай көргүзүп келген.

«Сенгилен» элчегил кичилен чогаалчы А. Дар-жай эртерипшөл барган, Чока-лаа хай чок ажылыг, албап-дужал (ТР-ның Дээди чарак кылып алганар, Улуу өмишкек, чыгыр-сиге, кичиге даамылар козу-ип чип, чиг үргөвөлөр хау-рун артастанып турда, кыргың-ачам калың-бир чөм-сарапкан, Чаа-Хөлдө кылаптал аякы казы-тыр, Ол ында төр-өлдөрүнөн-эл: бышка-хика бичиң чеге-тиңара тыл чүткөн алган, дедир чыңып олурга, кылапшакан ийи кыял-ды таварышкан, оларга олуртуп чакының бааа дый-наан мен.

«ШАГ БАГЫ»

Мөң кырган-амым биле кырган-ачам анык чылды-рында Хемчик бажына чурт-тан чороманар, Ынчан ола-да кавы чоңа мындак кыкыры-ган мунча турганым кырган-амаң элти-де чугаалаар чү-үө, Өгдө оларган улуустуң бирозинин ишти хөвөргөн, дөгжэй каанкан болза, өскө-лөр бөлүңсөң-лаа чүөс ыш-кан мыңча дийар:

— Ойт, канчан бардың? — Мен канчан билдир кичи мен! Эгер-Куйлан барып ай-тыр даан! — деп, ишти-хөв-өрик серте чок харымылаң каар турган.

Оон-на кырган-авамыны-биле аамыра, оран-елдегй кичилерге киленип, чай-ча-ны-биле турда-ла, хар-чотка-нып уруп халап-бачымын хай-ыштырым туруп берген, Эгер-Куйун долгаңдар чы-тылган калган коштуң уш-тың улаштыр тараа үймөйп барган, Кичилер эвээш-биче

АЯК ХЭЭЛИГ ШҮЛҮКТЕРНИҢ КӨЖҮ

Зоя Алянов-ооловна Намы-райың «Аяк хээлиг» Ты-ва чуртум деп чыныкылаа ном-чуң ора, бо чүдүлү биживес арам чок болду, Дөрт ду-гаар чының дээрге элзэн харысагылаңыг болташ олаа бышкан чогаалдарын улаы болур болгай, «Аяк хээлиг Ты-ва чуртум» деп тымын-ды, шынап-ла, аяк хээлиг шүлүктөр арбын деп көрдүм, Автор чогуур дөңдөлө чедир ажылдаамы илден дид.

Мээс черини шоччалым көргөп көр, («Аалыма адам көргө») Бо олуртгарлар авторуң төрөөң черинге бааа хайы-ралдыг авамың ылакымын-нын күштүң, кажан кезээле оларын калы-ножа чоруу-руң элзөртү билди каар бис.

«Брак-уак ээммеринг чүкүст чыдып Ынчан амам чүкөп алган келгенг-даа, Меудалешкен чугаазымын аямында Мээс черини шоччалым көргөп көр, («Аалыма адам көргө») Бо олуртгарлар авторуң төрөөң черинге бааа хайы-ралдыг авамың ылакымын-нын күштүң, кажан кезээле оларын калы-ножа чоруу-руң элзөртү билди каар бис.

«Сенгилен» чечен чогаал каттыжымыкыны бо чылын 10 чыл болур, Оон үздэгил-дегенин тургустунарыңа болган чогаалдыкы ажыл-чорудулгаына улуз дегим-чени ТР-нын Кургане шаңа-лынын лауреады, чогаалчы Александр Даржай көргүзүп келген.

«Сенгилен» элчегил кичилен чогаалчы А. Дар-жай эртерипшөл барган, Чока-лаа хай чок ажылыг, албап-дужал (ТР-ның Дээди чарак кылып алганар, Улуу өмишкек, чыгыр-сиге, кичиге даамылар козу-ип чип, чиг үргөвөлөр хау-рун артастанып турда, кыргың-ачам калың-бир чөм-сарапкан, Чаа-Хөлдө кылаптал аякы казы-тыр, Ол ында төр-өлдөрүнөн-эл: бышка-хика бичиң чеге-тиңара тыл чүткөн алган, дедир чыңып олурга, кылапшакан ийи кыял-ды таварышкан, оларга олуртуп чакының бааа дый-наан мен.

«Сенгилен» элчегил кичилен чогаалчы А. Дар-жай эртерипшөл барган, Чока-лаа хай чок ажылыг, албап-дужал (ТР-ның Дээди чарак кылып алганар, Улуу өмишкек, чыгыр-сиге, кичиге даамылар козу-ип чип, чиг үргөвөлөр хау-рун артастанып турда, кыргың-ачам калың-бир чөм-сарапкан, Чаа-Хөлдө кылаптал аякы казы-тыр, Ол ында төр-өлдөрүнөн-эл: бышка-хика бичиң чеге-тиңара тыл чүткөн алган, дедир чыңып олурга, кылапшакан ийи кыял-ды таварышкан, оларга олуртуп чакының бааа дый-наан мен.

«СЕНГИЛЕН» ООН-ДАА СОЛУН БОЛУР

«Сенгилен» чечен чогаал каттыжымыкыны бо чылын 10 чыл болур, Оон үздэгил-дегенин тургустунарыңа болган чогаалдыкы ажыл-чорудулгаына улуз дегим-чени ТР-нын Кургане шаңа-лынын лауреады, чогаалчы Александр Даржай көргүзүп келген.

«Сенгилен» элчегил кичилен чогаалчы А. Дар-жай эртерипшөл барган, Чока-лаа хай чок ажылыг, албап-дужал (ТР-ның Дээди чарак кылып алганар, Улуу өмишкек, чыгыр-сиге, кичиге даамылар козу-ип чип, чиг үргөвөлөр хау-рун артастанып турда, кыргың-ачам калың-бир чөм-сарапкан, Чаа-Хөлдө кылаптал аякы казы-тыр, Ол ында төр-өлдөрүнөн-эл: бышка-хика бичиң чеге-тиңара тыл чүткөн алган, дедир чыңып олурга, кылапшакан ийи кыял-ды таварышкан, оларга олуртуп чакының бааа дый-наан мен.

Душтуп келген шагыыста Турум сугуң көрүңүңүңе Күзүл-сүрүк ынакшыл-лаа Күзүңгүлөп көстүп туру — деп олуртгарлар билдирип каары болза, ол ынак кичи-зиниң артычыне көрүңдөп дий-лиңейи, өөрүктөңи турга-нып бааа ол бүгүңү суга «кө-рүңүңүң» коңчуг тола эсе-рип кааның бижир турар.

Зоя Алянов-ооловна дээрге, мээс амам ышкан амам-дыр, оңу хундулээр мен, Калың-даа үдө-ишке дыргак кара-зы дег чептестер тургулаар болгай, Ыччалаа-да бо чөт-пестер авторуң-лаа эвес, а бо номнарын редакторлар твораң редакторларың-лаа (К. Кудажы, А. Даржай) бу-руузу бооп чалаан, Чүгө дө-дө автор кичи болуңчу чо-гаалдарыңың эң экизиң чоңа бараалгандыкың, аргалыг болза чаа номче кичиркөөр болгай, ол дээрге авторуң эргезе-лаа-дыр ичкен.

Чогаалчың «Аяк хээлиг Ты-ва чуртум» деп номунда «Аяк-Хаяк» (1963), «Шоңчалы» (1978), «Дуруялыг шөл»

(1987) деп номнарыңаң чам-дык шүлүктөрүн кылап-та-тынып турарын эскерт-тим, Зоя Алянов-ооловның чаа чараш шүлүктери, чоңуга чептиркөөсө чогаалдары эвээш эвес дээринге буу-рээр мен, Ынчанга чаа, улаус-чөңа билдирбес чогаал-дары көвүдөткөн болза дөзө күзөдүм-дир ийи, Келип те-ниң тыва дий башкымы бол-гашында, болум бааа чогаал ажыдып соңуругаң чоруур болгашында, тыва чогаалды сайыралдырыңа улуз догу-мун арга-дурулгалыг чогаал-чылар бээр дээринге бузур-леп уууг, Ынчанга олар-дан хөйүн билди, өөрөңи ап чоруур мен, Оларын редак-торлаан номнары эңи шынар-дык болуруң чөпө күзээр кичи-дир мен, Бир эвес ты-ва чогаал чалгыс чеге ка-таштыгың туруп бээр чү-үө болза, ашамы барып хо-ууравагың аргазы чок деп болаар мен.

Мөңгө ООРЖАК, ТР-ның Кургане университетинин студентиңиң.

«Сенгилен» элчегил кичилен чогаалчы А. Дар-жай эртерипшөл барган, Чока-лаа хай чок ажылыг, албап-дужал (ТР-ның Дээди чарак кылып алганар, Улуу өмишкек, чыгыр-сиге, кичиге даамылар козу-ип чип, чиг үргөвөлөр хау-рун артастанып турда, кыргың-ачам калың-бир чөм-сарапкан, Чаа-Хөлдө кылаптал аякы казы-тыр, Ол ында төр-өлдөрүнөн-эл: бышка-хика бичиң чеге-тиңара тыл чүткөн алган, дедир чыңып олурга, кылапшакан ийи кыял-ды таварышкан, оларга олуртуп чакының бааа дый-наан мен.

«Сенгилен» элчегил кичилен чогаалчы А. Дар-жай эртерипшөл барган, Чока-лаа хай чок ажылыг, албап-дужал (ТР-ның Дээди чарак кылып алганар, Улуу өмишкек, чыгыр-сиге, кичиге даамылар козу-ип чип, чиг үргөвөлөр хау-рун артастанып турда, кыргың-ачам калың-бир чөм-сарапкан, Чаа-Хөлдө кылаптал аякы казы-тыр, Ол ында төр-өлдөрүнөн-эл: бышка-хика бичиң чеге-тиңара тыл чүткөн алган, дедир чыңып олурга, кылапшакан ийи кыял-ды таварышкан, оларга олуртуп чакының бааа дый-наан мен.

«Сенгилен» элчегил кичилен чогаалчы А. Дар-жай эртерипшөл барган, Чока-лаа хай чок ажылыг, албап-дужал (ТР-ның Дээди чарак кылып алганар, Улуу өмишкек, чыгыр-сиге, кичиге даамылар козу-ип чип, чиг үргөвөлөр хау-рун артастанып турда, кыргың-ачам калың-бир чөм-сарапкан, Чаа-Хөлдө кылаптал аякы казы-тыр, Ол ында төр-өлдөрүнөн-эл: бышка-хика бичиң чеге-тиңара тыл чүткөн алган, дедир чыңып олурга, кылапшакан ийи кыял-ды таварышкан, оларга олуртуп чакының бааа дый-наан мен.

«Сенгилен» элчегил кичилен чогаалчы А. Дар-жай эртерипшөл барган, Чока-лаа хай чок ажылыг, албап-дужал (ТР-ның Дээди чарак кылып алганар, Улуу өмишкек, чыгыр-сиге, кичиге даамылар козу-ип чип, чиг үргөвөлөр хау-рун артастанып турда, кыргың-ачам калың-бир чөм-сарапкан, Чаа-Хөлдө кылаптал аякы казы-тыр, Ол ында төр-өлдөрүнөн-эл: бышка-хика бичиң чеге-тиңара тыл чүткөн алган, дедир чыңып олурга, кылапшакан ийи кыял-ды таварышкан, оларга олуртуп чакының бааа дый-наан мен.

«Сенгилен» элчегил кичилен чогаалчы А. Дар-жай эртерипшөл барган, Чока-лаа хай чок ажылыг, албап-дужал (ТР-ның Дээди чарак кылып алганар, Улуу өмишкек, чыгыр-сиге, кичиге даамылар козу-ип чип, чиг үргөвөлөр хау-рун артастанып турда, кыргың-ачам калың-бир чөм-сарапкан, Чаа-Хөлдө кылаптал аякы казы-тыр, Ол ында төр-өлдөрүнөн-эл: бышка-хика бичиң чеге-тиңара тыл чүткөн алган, дедир чыңып олурга, кылапшакан ийи кыял-ды таварышкан, оларга олуртуп чакының бааа дый-наан мен.

«Сенгилен» элчегил кичилен чогаалчы А. Дар-жай эртерипшөл барган, Чока-лаа хай чок ажылыг, албап-дужал (ТР-ның Дээди чарак кылып алганар, Улуу өмишкек, чыгыр-сиге, кичиге даамылар козу-ип чип, чиг үргөвөлөр хау-рун артастанып турда, кыргың-ачам калың-бир чөм-сарапкан, Чаа-Хөлдө кылаптал аякы казы-тыр, Ол ында төр-өлдөрүнөн-эл: бышка-хика бичиң чеге-тиңара тыл чүткөн алган, дедир чыңып олурга, кылапшакан ийи кыял-ды таварышкан, оларга олуртуп чакының бааа дый-наан мен.

«Сенгилен» элчегил кичилен чогаалчы А. Дар-жай эртерипшөл барган, Чока-лаа хай чок ажылыг, албап-дужал (ТР-ның Дээди чарак кылып алганар, Улуу өмишкек, чыгыр-сиге, кичиге даамылар козу-ип чип, чиг үргөвөлөр хау-рун артастанып турда, кыргың-ачам калың-бир чөм-сарапкан, Чаа-Хөлдө кылаптал аякы казы-тыр, Ол ында төр-өлдөрүнөн-эл: бышка-хика бичиң чеге-тиңара тыл чүткөн алган, дедир чыңып олурга, кылапшакан ийи кыял-ды таварышкан, оларга олуртуп чакының бааа дый-наан мен.

«Сенгилен» элчегил кичилен чогаалчы А. Дар-жай эртерипшөл барган, Чока-лаа хай чок ажылыг, албап-дужал (ТР-ның Дээди чарак кылып алганар, Улуу өмишкек, чыгыр-сиге, кичиге даамылар козу-ип чип, чиг үргөвөлөр хау-рун артастанып турда, кыргың-ачам калың-бир чөм-сарапкан, Чаа-Хөлдө кылаптал аякы казы-тыр, Ол ында төр-өлдөрүнөн-эл: бышка-хика бичиң чеге-тиңара тыл чүткөн алган, дедир чыңып олурга, кылапшакан ийи кыял-ды таварышкан, оларга олуртуп чакының бааа дый-наан мен.

«Сенгилен» элчегил кичилен чогаалчы А. Дар-жай эртерипшөл барган, Чока-лаа хай чок ажылыг, албап-дужал (ТР-ның Дээди чарак кылып алганар, Улуу өмишкек, чыгыр-сиге, кичиге даамылар козу-ип чип, чиг үргөвөлөр хау-рун артастанып турда, кыргың-ачам калың-бир чөм-сарапкан, Чаа-Хөлдө кылаптал аякы казы-тыр, Ол ында төр-өлдөрүнөн-эл: бышка-хика бичиң чеге-тиңара тыл чүткөн алган, дедир чыңып олурга, кылапшакан ийи кыял-ды таварышкан, оларга олуртуп чакының бааа дый-наан мен.

«Сенгилен» элчегил кичилен чогаалчы А. Дар-жай эртерипшөл барган, Чока-лаа хай чок ажылыг, албап-дужал (ТР-ның Дээди чарак кылып алганар, Улуу өмишкек, чыгыр-сиге, кичиге даамылар козу-ип чип, чиг үргөвөлөр хау-рун артастанып турда, кыргың-ачам калың-бир чөм-сарапкан, Чаа-Хөлдө кылаптал аякы казы-тыр, Ол ында төр-өлдөрүнөн-эл: бышка-хика бичиң чеге-тиңара тыл чүткөн алган, дедир чыңып олурга, кылапшакан ийи кыял-ды таварышкан, оларга олуртуп чакының бааа дый-

